

Elżbieta Totwińska-Królikowska

Leśna Szkoła – przestrzeń edukacyjna poza budynkiem szkolnym

Czym jest Leśna Szkoła?

Koncepcja Leśnych Szkół (*Forest Schools*) pochodzi ze Skandynawii, gdzie powstała w latach 50. XX wieku jako metoda prowadzenia wśród dzieci i młodzieży edukacji przyrodniczej. Koncepcja ta została przeniesiona w latach 90. do Wielkiej Brytanii i rozwinięta w Bridgwater College w Somerset w Anglii, gdzie opracowano system szkoleń przygotowujących nauczycieli i instruktorów wczesnej edukacji do prowadzenia zajęć w Leśnych Szkołach. Wypracowano metodę nie tylko nauczania o środowisku naturalnym, ale również wykorzystania w celach edukacyjnych lasu – środowiska uczenia się skrajnie różnego od tradycyjnej klasy, umożliwiającego stosowanie różnych stylów nauczania-uczenia się i osiągnięcie różnych celów edukacyjnych. Koncepcja ta została wdrożona nie tylko w edukacji dzieci i młodzieży, ale też na zajęciach dla osób dorosłych, które mogą doświadczyć różnych metod i stylów uczenia się.

Szczególne miejsce znalazła metoda Leśnych Szkół w Walii, gdzie została włączona podczas reformy wczesnej edukacji (*Foundation Phase*) do edukacji formalnej dzieci w wieku 4-7 lat jako regularne zajęcia realizowane z uczniami przez cały rok szkolny na terenie lasu. Ich celem jest rozwijanie kompetencji społecznych, wiedzy i umiejętności przyrodniczych, sprawności fizycznej, budowanie poczucia sprawstwa i adekwatnej samooceny. Metoda ta powstała dzięki współpracy organizacji *Forest Schools Wales* z brytyjskim zarządem lasów (*Forestry Commission*). Metoda jest dobrze ugruntowana, efekty jej stosowania poddawane są regularnie ewaluacji, wypracowano trzystopniowy certyfikowany system kształcenia zawodowego dla nauczycieli. Leśne Szkoły są elementem wdrażania koncepcji nauczania-uczenia się poza klasą (*outdoor learning*), która jest aspektem reformy edukacji w Walii.

Poniższy tekst opisuje działanie Leśnych Szkół w przedszkolach (*kindergarten*) i szkołach podstawowych (*primary school*) w Walii.

Na czym polegają zajęcia w Leśnej Szkole?

Zajęcia są planowane w zgodzie z potrzebami danej grupy, powiązane w sposób interdyscyplinarne z treściami nauczania przedmiotów szkolnych, zorganizowane wokół określonego tematu. Cele zajęć mogą być związane z przyrodą, np. motyle, gatunki drzew czy też aktywne badanie otaczającej uczniów przyrody, ale też z innymi tematami, np. życiem starożytnych Rzymian.

Zajęcia mają różne fazy, w których uczniowie pracują zespołowo, w parach i indywidualnie. Proponowane przez nauczyciela aktywności (zadania) są dobierane do możliwości każdego uczestnika grupy, rozwijana jest też umiejętność pracy grupowej poprzez odpowiednie gry i zabawy. Podczas zajęć ważne są przede wszystkim indywidualne umiejętności dzieci, a ich poczucie własnej wartości jest budowane poprzez rozmaite aktywności, w których każde dziecko może pokazać swoje mocne strony. Ważnym etapem jest swobodna aktywność dzieci, kiedy to one stawiają sobie cele i realizują je na własny sposób.

Niezależnie od tematu konkretnych zajęć, występują w nich stałe elementy:

- rozpalanie ogniska i wspólne przygotowywanie posiłku na wolnym powietrzu
  - miejsce na ognisko jest stałe, otoczone kamieniami, wokół ułożone są pnie – siedziska; formułowane są jasne zasady, których dzieci mają przestrzegać przy ognisku, np. nie chodzimy wewnątrz kręgu z pni; jeśli chcemy podejść do kolegi naprzeciw-

- ko, musimy obejść ten krąg na zewnątrz; ognisko rozpalane jest przez nauczyciela z udziałem dzieci, zależnie od ich wieku; w ognisku spalane są wyłącznie gałęzie i inne materiały naturalne;
- siedzenie przy ognisku połączone jest ze wspólnym przygotowaniem i spożywaniem posiłku; udział dzieci w przygotowaniu posiłku zależy od ich wieku: 4-5-latki własnoręcznie smarują masłem czy dżemem kromki chleba; często do dyspozycji grupy jest żeliwny ruszt stawiany nad ogniskiem, na którym można umieścić np. garnek z podgrzewanym mlekiem lub kakao; przygotowane są kijki do pieczenia nad ogniem kiełbasy, jabłek lub chleba, w żarze pieczone są ziemniaki.
  - działania artystyczne z wykorzystaniem naturalnych materiałów
    - dzieci indywidualnie lub grupowo (zgodnie z własnymi preferencjami) wykonują kompozycje z liści, kamyków, kory, kasztanów itp., mogą one mieć charakter trwałe i wtedy być zabrane do szkoły czy domu, albo zupełnie ulotny, np. obrazek narysowany patykiem na ziemi; ważne, aby każde dziecko odnalazło radość z tworzenia i miało okazję do osobistej ekspresji i jednoczesnego poznania naturalnych materiałów – ich struktury, faktury, barwy itp.
  - poznawanie przyrody wokół
    - zajęcia na zewnątrz budynku, nawet jeśli to tylko przygotowany plac obok miejskiej szkoły, są okazją do obserwacji i rozpoznawania okazów fauny i flory, zdobycia większej wiedzy o nich, obserwacji zmian w przyrodzie, wynikających z pór roku, obserwacji zjawisk fizycznych obecnych w przyrodzie itp.
  - ćwiczenia ruchowe
    - ćwiczenia ruchowe prowadzone na dworze są ważnym elementem edukacji w szkole walijskiej, a więc i Leśnej Szkoły; są bardziej atrakcyjne dla dzieci niż prowadzone w salach szkoły, bardziej motywują, gdy służą do pokonania naturalnych trudności, np. podchodzenie pod stromą górkę, czołganie się w suchych liściach, wspinanie na pochyłe drzewo, bieganie w terenie itp.
  - gry zespołowe
    - gry to – zależnie od wieku dzieci – zarówno tradycyjne dziecięce zabawy, jak i gry terenowe typu harcerskich; są nastawione na współpracę, a nie na rywalizację, gdyż mają zmotywować każde dziecko do współdziałania i dać mu poczucie własnego sukcesu – na miarę jego możliwości;

- wspólne budowanie szałasów z różnych materiałów
  - to ważny element zajęć w Leśnej Szkole, choć ze względu na różne warunki różnie realizowany; bazuje na naturalnej chęci dziecka zbudowania własnego „domku”, w którym można się schować np. w razie niepogody, gromadzić przedmioty, np. zbierane liście czy żołądźce; w autentycznym leśnym terenie jest to budowa szałasów z zastanych (lub przygotowanych przez leśniczego) materiałów, w mieście zazwyczaj dzieci rozstawiają gotowy namiot czy altankę, ozdabiając je i urządzając samodzielnie;
  - czas na aktywności dowolne, w którym dzieci indywidualnie lub zespołowo działają: budują, konstruują, zbierają, odgrywają role itp. – zgodnie z własnymi upodobaniami.

Istotnym elementem całych zajęć jest przyzwolenie dzieciom (a czasem nawet zachęcenie) na brudzenie się i na działania, które mogą spowodować zniszczenie ubrania. Dzieci mają przychodzić w te dni w ubraniu, które mogą zabłoczyć przy czołganiu się, naderwać przy wchodzeniu na drzewo, zamoczyć w kałuży czy podczas deszczu. W niektórych walijskich szkołach zakupiono ortalionowe kombinezony, które dzieci zakładają na swoje ubrania. Dzieci mają poczuć się swobodnie, mieć przyzwolenie na robienie rzeczy, które poza lasem nie są akceptowane (np. zabawa błotem) przy jednoczesnym respektowaniu zasad podanych przez nauczyciela.

Jak organizuje się zajęcia w Leśnej Szkole?

Zajęcia odbywać się mają w warunkach naturalnych, co oznacza, że jeśli w niewielkiej odległości od szkoły nie ma lasu, w którym można prowadzić zajęcia, należy stworzyć odpowiedni teren blisko szkoły, aby małe dzieci mogły mieć zajęcia na miejscu.

W miejskich szkołach zazwyczaj jest to wydzielony kawałek terenu, oddzielony od boiska czy szkolnego placu ogrodzeniem lub żywopłotem. Na tak wyznaczonym obszarze jest naturalne podłoże (ziemia, piach, błoto, suche liście), rosną krzewy i drzewa tworzące chaszczki, zakamarki, na ziemi leżą kamienie czy suche konary i pnie drzew, wyznaczone jest miejsce na ognisko, wokół którego w roli ławek ułożone są pnie drzew. Często wszystko to zajmuje obszar wielkości dużej sali (ok. 100 m²).

Tak samo powinno być przygotowane miejsce na terenie leśnym, tu mogą przydać się też drzewa z niskimi mocnymi konarami, na które można się wspinać, czy nierówności terenu umożliwiające urozmaicenie zajęć.

Zajęcia, w których uczestniczy dana grupa dzieci, powinny być organizowane regularnie przez kilka miesięcy. Mogą przebiegać w różny sposób, zależnie od położenia szkoły i charakteru oraz wielkości posiadanego terenu:

- a) na niewielkim, specjalnie przygotowanym do tego celu terenie przy szkole – są wtedy elementem stałego planu lekcji i dzieci uczestniczą w nich np. dwa razy w tygodniu po 2 godziny przez cały semestr,
- b) w pobliskim lesie, w miejscu przygotowanym i udostępnionym przez służby leśne – wtedy zajęcia organizowane są rzadziej, np. raz w tygodniu, ale w większym wymiarze godzin, np. po 4 godziny,
- c) w oddalonym lesie, do którego uczniowie wraz z nauczycielem jadą autobusem raz na kilka tygodni i uczestniczą tam w 2-3-dniowych zajęciach organizowanych przez instruktora przy wsparciu nauczyciela

W każdym z tych przypadków ważne jest, że terminu i planu zajęć nie powinna zmienić „zła pogoda” – odbywają się one w każdej porze roku – i w deszczu, i podczas opadów śniegu, zgodnie z zasadą „nie ma złej pogody, bywa tylko zły ubiór”. Jedyną sytuacją, w której dopuszcza się odwołanie zajęć terenowych, to silny wiatr, który może spowodować zagrożenie spadającymi gałęziami. W ten sposób buduje się odporność fizyczną dzieci, nawyk zdrowego spędzania wolnego czasu, daje się też okazję do sprawdzenia się w trudnych warunkach, co buduje poczucie własnej wartości.

Ważnym aspektem edukacji w Wielkiej Brytanii jest włączanie rodziców w działania szkoły. Jest to istotne również w zajęciach Leśnych Szkół. Rodzice często towarzyszą dzieciom – są asystentami nauczyciela, świadomie wspierają go w działaniach edukacyjnych, z których celami i metodami są zapoznawani.

Korzyści, jakie niesie „leśna edukacja”

Wraz z rozwojem Leśnych Szkół podsumowano korzyści, jakie niesie organizacja zajęć edukacyjnych właśnie w lesie. Oto zalety tego środowiska edukacyjnego:

- jest w nim wiele naturalnych materiałów do realizacji różnego rodzaju pomysłów,

- można w nim znaleźć „sekretne i dzikie miejsca” dla pobudzających wyobraźnię twórczych zabaw,
- jest w nim wiele gatunków flory i fauny – można docenić różnorodność środowiska, badać je,
- łatwo zaobserwować wyraźne zmiany pór roku – podczas każdej z nich las jest inny,
- łatwo w nim angażować wiele zmysłów – różnorodność odgłosów, faktur, kolorów zapewnia doświadczenia polisensoryczne,
- jest w nim wiele sposobności do łączenia aktywności, np. wspinania się po drzewach i poszukiwania celowo ukrytych tam obiektów przy jednoczesnym rozwijaniu sprawności fizycznej,
- jest miejscem rozwijania nowych, unikalnych umiejętności, np. zbierania chrustu na opał, rozpalania ogniska,
- jest to miejsce, gdzie można samodzielnie lub w grupie budować własne schronienie – szałas.

W Walii prowadzi się regularną ewaluację metod pracy z dziećmi, stosowanych w Leśnych Szkołach, i osiąganych w ten sposób efektów. Badania wykazały, że systematyczny udział w zajęciach rozwija w ich uczestnikach:

- pewność siebie,
- postawę poszanowania dla reguł/zasad,
- motywację wewnętrzną do pokonywania trudności,
- empatię,
- umiejętności społeczne: komunikację, współpracę itp.,
- niezależność,
- zdolności umysłowe,
- poczucie własnej wartości.

Te wyniki są tym ciekawsze, że ewaluacją objęto zajęcia organizowane dla grup dzieci wybranych ze względu na kłopoty, jakie miały w szkole, wynikające ze słabego przystosowania do funkcjonowania w grupie, kłopotów z uczeniem się opartym na pisaniu i czytaniu, zagrożonych wypadnięciem z systemu edukacji.

Zacząto świadomie wykorzystywać metodę pracy w Leśnej Szkole do wsparcia rozwoju dzieci z różnymi trudnościami w uczeniu się lub społecznymi. Okazało się, że dzieci słabo komunikujące się, np. dzieci imigrantów ze słabą znajomością języka angielskiego, dużo większe postępy robią podczas zajęć terenowych niż w klasie, w której wstydzą się odzywać. Dzieci mające trudności manualne mają więcej motywacji do wykonywania różnych prac w lesie, gdzie mają większą swobodę i niezależność wyboru materiału, a ich prace trudniej porównać z innymi. Dzieci o słabej sprawności ruchowej, np. otyłe, niechętnie wykonujące zadania ruchowe w szkole, w lesie spon-

tanicznie do nich przystępują. W lesie różnice między dziećmi są mniej widoczne. Dzieci mają więcej możliwości pokazania swoich mocnych stron i nieekspozowania słabszych.

O wartości Leśnych Szkół mogą przekonać opinie umieszczone w raportach ewaluacyjnych, np. *To najwspanialszy dzień w moim życiu* – uczeń szkoły podstawowej w Swansea; *To najlepsze doświadczenie, jakie kiedykolwiek miałem w życiu. Nauczyłem się tak wiele!* – rodzic – wolontariusz uczestniczący w treningu dla asystentów.

Miejsce Leśnej Szkoły w edukacji w Walii

Leśne Szkoły, choć rozwijają się w całej Wielkiej Brytanii niezależnie od rozwiązań edukacyjnych przyjętych w szkołach w różnych częściach państwa, znalazły szczególnie miejsce w reformie edukacji, jaką Walia wprowadziła na etapie nauczania dzieci 3-7-letnich.

W reformie tej uznano za szczególnie ważne uczenie się poza murami szkoły (*outdoor learning*) – wyjście, doświadczanie i aktywne badanie realnego świata. „Manifest” koncepcji uczenia się poza murami szkoły w Walii brzmi następująco:

Jesteśmy przekonani, że każdy młody człowiek powinien „doświadczać świata” poza klasą, co jest niezbywalną (nieusuwalną) częścią procesu uczenia się i rozwoju osobistego, bez względu na wiek, poziom umiejętności i warunki.

Do zwiększenia liczby godzin zajęć prowadzonych poza klasą przygotowywano i nauczycieli, i rodziców, przekonując, jak ważne efekty przynosi uczenie się poza murami szkoły. W edukacji do 7 roku życia zakazane są podręczniki i gotowe zeszyty ćwiczeń – nauczyciel ma podążać za dzieckiem, przygotowując mu indywidualne zestawy ćwiczeń i karty pracy i wspierając w indywidualnym rozwoju. Uznano, że na tym etapie nauczania, który nazwano fazą fundamentalną, bardzo ważne jest rozwinięcie poczucia własnej wartości, budowanie adekwatnej samooceny, kształtowanie umiejętności społecznych. One dają podwaliny rozwoju na kolejnych etapach edukacji. Leśna Szkoła doskonale nadaje się do realizacji tych celów.

Podsumowanie

Najważniejsze dla mnie wnioski z obserwacji zajęć prowadzonych w walijskich szkołach metodą Leśnych Szkół to:

- zajęcia prowadzone na dworze dają dzieciom wiele swobody, pozwalają wykorzystać ich energię w sensowny sposób, nie ograniczać jej wieloma zakazami czasem niezbędnymi w budynku; to motywuje dzieci do aktywności, pozwala na wykorzystanie ich mocnych stron,
- zajęcia w Leśnej Szkole kształtują nawyki zdrowego stylu życia – aktywnego spędzania czasu na dworze, niezależnie od pogody, uczą przygotowania się do każdych warunków; aktywność ruchowa przeciwdziała otyłości,
- dzieci mają możliwość poznawania przyrody poprzez doświadczanie realnego świata, a nie podręcznika, efekty takiej nauki są dużo trwalsze,
- udział w zajęciach rodziców pokazuje im, że dzieci uczą się nie tylko w szkolnej ławce; umożliwia im lepsze zrozumienie działań nauczyciela i współpracę z nim dla osiągnięcia celów edukacyjnych; wpływa na akceptację zdrowego stylu życia również przez rodziców,
- w szkołach, nie tylko w tych, które wygospodarowały teren na zajęcia Leśnej Szkoły blisko budynku, widać, że obszar, jakim szkoła dysponuje, jest w całości poświęcony celom dydaktycznym, a nie np. reprezentacyjnym – dzieci mają swoje grządki warzywne, na których prowadzą małe hodowle, nawet klomb różany jest pod opieką dzieci (na każdym krzaczku karteczka z imieniem dziecka, które o niego dba), co oczywiście znacząco obniża jego walory estetyczne.

Wierzę, że metoda Leśnych Szkół i w Polsce może przynieść dobre efekty.

Artykuł powstał na podstawie:

- *Forest School Evaluation Project. A study in Wales, April to November 2003,*
- www.forestschoollwales.org.uk,
- prezentacji Martina Fittona, przygotowanej na konferencje metodyczne projektu „Z Małej Szkoły w Wielki Świat”, lipiec 2012,
- obserwacji wizyty grupy nauczycielek i edukatorek w Walii w 2008 roku, w ramach projektu „Nowe idee w edukacji wiejskiej – Mała Szkoła i Małe Przedszkole”, zrealizowanego przez Federację Inicjatyw Oświatowych ze środków Programu Leonardo da Vinci.

Elżbieta Tołwińska-Królikowska jest wiceprezeską Federacji Inicjatyw Oświatowych, koordynatorką projektu „Z Małej Szkoły w Wielki Świat”.